

MORÁLNÍ PROFIL KONSOLIDOVANÉHO OBČANA

JIŘÍ NEŽÁRKA

Čím déle žiji v posrpnovém Československu, tím uvědomějším jsem marxistou, neboť stále více se přesvědčuji, že skutečně materiální bytí určuje společenské vědomí, a nadstavba — politika, ideologie, veřejné mínění i morálka — je odrazem ekonomické základny. A denně se přesvědčuji, že marxistická dialektika je tím nejrevolučnějším učením, neboť svými poněkami o thezi, anti-thezi, cyklickém vývoji a vývoji protikladů drží na uzdě a současně nahání i hruzu všem dnešním angažovaným stranickým funkcionářům, pracovníky StB z toho nevyjímaje. To je ovšem také jediný fungující zákon v tomto státě a jediné credo, z něhož je možno vycházet.

Pochopit československou současnost může jediné "rozený" dialektik. Žádné ano zde totiž není skutečně jen ano a žádná negace není skutečně jen negací.

Lidé se u nás ostentativně o politiku nezajímají, a přestože ulice, noviny, rozhlas, televize jim neustále připomínají politiku, oni skoro ani nevědí, co se děje ve světě, nevědí, že se plní nějaká pětiletka, že bylo ideologické plénum, ba ani neznají úkoly, k nimž se jako členové brigády socialistické práce "samí" zavázali. Současně jsou stále připraveni na všechno reagovat politicky a v soukromí se skoro o ničem jiném nemluví. V důsledku bezvadně zde fungující censury nepronikne do oficiální veřejnosti přes mas-

media jediná závažná informace, domněle tedy nemůže fungovat veřejné mínění, a přesto se angažování tohoto odsudku veřejného mínění nesmírně bojí. Řekne-li se o někom, že je to špatný a nemorální chlap, nikoho ani nenapadne, že byste ho odsuzovali třeba za to, že opustil rodinu, pije, svádí nezletilé či neplatí alimenty, ale každý automaticky předpokládá, že dotyčný pracoval v prověřkové komisi, je v celozávodním výboru či podepsal nějaké zvláště nechutné prohlášení loyality k Sovětskému svazu. Řeknete-li o někom: dej si před ním pozor, nikdo nebude dodatečně zjišťovat kam položil hodinky nebo peněženku, ale každý zmolkne, nebo doplní vtip méně politicky ostrou pointou.

* * *

První dojem je dosti tristní. Lidé chodí zcela normálně do práce, jsou dobře oblečení, nesrocnují se, nedemonstrují a kromě hanlivých nadávek či dialogu s komentátorem na obrazovce ve vlastním bytě, ani příliš veřejně na politiku nenadávají. Vše zdánlivě klapě; lidé si prostě, po vzoru sovětských občanů třicátých let, zvykli žít více méně v soukromí, pít a baví se ve vlastních bytech, neboť předpokládají, že v každé větší hospodě může být alespoň jeden fízl. Ale i to je iluze, hospod je v Praze určitě více.

Ano, je to tak. Jsme nepolitíci, lhotejní, pasivní a přece má každý současný náš i

sovětský aparátník z naší političnosti strach. Jsme nemorální, flákáme se až na hranice sabotáže a přece má každý československý politik strach i z nejmenších záblesků jakékoliv iniciativy na kterémkoliv úseku. A v podobných paradoxech bych mohl pokračovat. Dokonce ani jinak by nešlo zachytit stav Československa pět let po okupaci.

Nechme však teď stranou kdysi angažované tzv. pravičáky, umělce, vědce, partu staroušku, kterou svolal pan Jodas do sálu Čechie, placené aparátníky a několik jedinců, kteří na podkladě své dřívější apolitičnosti a poslušnosti se dnes hřejí na výsluní režimu, a píšme o morálce zcela normálního "konsolidovaného" občana.

Konsolidovaný občan není ani hrdinou, ani kolaborantem. Člče, jako skoro každý člověk, mít se dobře, v klidu žít a mít k tomu alespoň trochu pocit svobody a čistého svědomí. Nejvíce mu vadí politické komentáře v rozhlase a tisku, vzájemně se vítající a lhbající českoslovenští a sovětské státníci, automobily se sovětskou poznávací značkou a vojáci s CA na náramenících (zkratka Sovětskaja armija v azbuce lehce připomíná zkratku carcinomu), manifestace, mávátka a prapory. A ze všeho nejvíce mu vadí, že nemůže nahlas a otevřeně nadávat a jak zní autentický výrok: "že z našince dělají vola". Jinak je klidný, rozvážený, rozumný. Současně však nevěří ani zbla tomu, co se v novinách píše a neobvykle dobře si dovede z různých frází a přidavných jmen a fotografií tribun při oficiálních svátcích udělat obraz o tom, co se asi děje a co může čekat.

Konsolidovaný občan je dnes již velmi realistický. Ví dobře, že hlavou zeď neprorazí a z dosavadní historie se naučil spíše přežít, než žít. Na hrdinství mu nikdy nezbyvalo a ani nyní nezbyvá. A proč by také mělo, vždyť hrdinství nikdy nebylo silnou stránkou tohoto národa. Vzpomíná s určitou nostalgií na atmosféru roku 68, ale po dalších pětiletých zkušenostech již nechce riskovat. Rád si přečte ilegální noviny či knížku a někdy poskytne i peníze na rodiny po zavřených, ale současně půjde i na manifestaci, vstoupí do brigády socialistické práce a namaluje iniciativně nástěnku. Obdivuje a lituje ty, co se angažují proti režimu, případně jsou již zavřeni, ale nechce je následovat. Má strach. Má strach ani ne tak o to málo, o co by přišel, ale má strach proto, že ničemu již nevěří a o ničem se nedomnívá, že to stojí za to, aby riskoval svůj osobní klid.

Každého západního občana převyšuje svou až předčasnou dospělostí. Dospělostí zde míníme především schopnost uvědomit si své reálné možnosti, své postavení, očekávané role, a totální ztrátu iluzí a snů. Za svůj život si totiž konsolidovaný občan prožil tolik změn a ideologických kotrmelců, a tolikrát byl zklamán, že nyní nevěří ani Východu, ani Západu a za politickou manipulaci považuje jak sliby Brežněva, Husáka, tak prohlášení OSN a výroky Nixonovy. Konsolidovaný občan byl tak dlouho manipulován, školen a aktivizován, že se stal vůči

jakékoliv ideologii imunní. A tento pocit zklamání, znechucenosti a resistance bude největším problémem pro jakéhokoliv politika, který jednou přijde. Současně je však i ochranou před jakýmkoliv fanatismem a zárukou přežití. Je to brzda iniciativy, charakterová zátěž, ale současně i obrana před útokem kohokoliv. Výstřely i výstřelky to tlumí a nadšení to hasí lépe než pyřle s pískem, které jsme po celé své válečné dětství denně viděli u dveří.

Nadějí pro současný režim není ani mládež, již se snaží všichni politici všude nadbíhat. Přestože těm, kteří byli před pěti roky natolik dětmi, že se nemohli angažovat, jsou nabízena uvolněná místa po odstraněných pravičácích, nesetkává se to u nich s velkým ohlasem. Současná mládež nepovažuje tento režim za svůj a má k němu, i celé dnešní politice, čistě utilitární vztah. Kdo musí (studenti, mladí absolventi, ti co nemají byt) sice vstoupí do SSM, brigády socialistické práce nebo vezme funkcičku v ROH a obstarává pak ostatním lístky do divadla, ale nedělá to s nadšením a za své jeduání, (zvláště jde-li o vstup do KSČ), se před ostatními stydí a dodatečně ho racionalizuje. Zdá se, že genetika se projevuje i v politických postojích a děti v Československu se stroncím v kravském mléku ssají i tuto politickou resistance. Skutečná příčina je však v Srpnu 68.

Srpen 1968 byl nesmírně ozdravující. Všechno se po něm projasnilo, zastíraná schizofrenie se až absurdně demonstrovala na veřejnosti, vše dostalo jasné, autentické barvy, které všichni najednou dovedli správně pojmenovat. A přestože se dnešní režim celých pět let usilovně snažil o novou kamufláž, poznání je nezvratitelné. Pavel již nemůže být Šavlem a ani naopak. Dělníci dnes skutečně vědí, že zde není vláda lidu ani socialismus popisovaný v brožurkách, aparátníci skutečně vědí, že nejsou mluvčími dělnické třídy a že nemají moc a stejně tak ani nikdo nevěří v lásku k Sovětskému svazu. A tím, že to všichni vědí, "nedrží" se dnes uvědomělé řeči ani mezi aparátňky a fráze se dají buď psát do novin, nebo osobně říkat jen na velkých masových shromážděních. A proto vedle konsolidovaného občana zde musel zákonitě vzniknout i typ konsolidovaného aparátníka a funkcionáře, který má také vlastnosti výše popsané. Také se nechá podplácet, také nevěří ideologii, také má strach a proto to hraje na obě strany a svým bývalým kolegům rád sděluje různé vnitrostraničné informace, jen aby měl někdy alibi. S chutí hlasuje pro různá nevýznamná opatření, avšak ke skutečnému politickému "svinstvu" by se asi nikdy nepropůjčil. I toho je si však dnešní režim již vědom, a proto se i v rámci aparátu obrací jen na vybrané a zvláště spolehlivé.

V rozboru struktury bychom mohli pokračovat. Konsolidovaný redaktor se příliš nestará, kdo je skutečným autorem článku, které publikuje, a konsolidovaný vědecký pracovník si vybírá ke zpracování temata, mezi nimiž je způsob rozmnožování měkkýšů

v pracovním aktuálním šlágru. A potká-li konsolidovaný vědec náhodou svého bývalého, již vyhozeného kolegu, který nyní třeba hlídá galerii se psem, jehož se bojí, a s pistolí, z níž neumí střílet, stěžuje si mu na politickou situaci na kdysi společném pracovišti. "Ty ani nevíš, jak ti závidím, a jak se máš, že jsi z toho ústavu vypadl. Je to tam nesnesitelné", opakuje tak dlouho, až novopečení hlídač — bývalý linguista či překladatel — ho začne opravdu litovat a utěšovat. Dojde totiž k závěru, že ten politický tlak a politická prostituce je horší, než jeho vlastní strach z vlčáka a nutnost pravidelně před braním jíst čočku na kyselo, jednou s vejcem a podruhé s okurkou.

Dokonce ani běžný, opravdu konsolidovaný politik není zlý. Je si vědom toho, že jeho nová důstojnost mu byla pouze propůjčena skutečnými vládci a že si ji zasloužil jen svou neobvyklou poslušností a názorovou nevyhraněností. Ví, že i jeho další kariéra je závislá na této středové pozici a po zkušenostech ostatních se jí bojí porušit. Proto opravdu konsolidovaný politik nebude nikdy příliš horlivý, ani iniciativní, ale také se nikdy nestane rebelantem, opravdu vůdcem, neboť k tomu nemá základní povahové vlastnosti, ani odvalu. Bohužel, i toto režim ví.

Konsolidovaný občan je orientovaný především na svou rodinu, je tzv. sobec. Protože platy jsou nízké a příležitost velká, často i kráde. Vše, s čím se setkává, je pro něj "erár" v tom starém, rakousko-uherském slova smyslu. A protože z "eráru neteče", konsolidovaný občan se zcela bez pocitu viny obohacuje na všech místech, kde je to jen možné a kde se na to tak lehce nepřijde. Je v tom přece jen kus hrdinství "rozkrást tombolu" a často, velmi často je to i jediná sféra, kde se může iniciativně projevit a ověřit si své opravdové schopnosti. A na tento psychologický podtext se zcela zapomíná. Je-li konsolidovaný občan po čase náhodou dopaden (třeba při odvozu cementu či cihel ze státní stavby), ostatní ho nejdříve kryjí. A když to již skutečně nejde a je odsouzen, pak ho i oni odsuzují, ale pouze proto, že byl smolař a že svou nešikovností upozornil na krádeže v celém podniku. Morální rozhořčení necítí, pokud zrovna neukradl to, na co měli zásluku oni sami.

Konsolidovaný občan pracuje bez iniciativy, znechuceně, většinou lajdácky a jedinou skutečnou motivací je pro něj osobní zisk. Politická kariéra, postup, jsou pro něj pojmy bez prestiže. Dobře ví, že mít vedoucí místo je pouze dukazem morální a politické poslušnosti, ale nikterak ne znakem vynikajících schopností a kvalit.

Špatné je, že konsolidovaní občané jsou na sebe občas zbytečně zlí. Strkají se ve frontách, kopají se v dopravních prostředcích a nadávají tomu, kdo si dlouho vybírá a ve frontě na nové brambory požádá prodavačku ještě o cibuli a květák. Ztrpčuje to život, ale současně je to ventil, slouží to k udržování biologické rovnováhy a je to kompensace vlastní bezmocnosti a nemožnosti veřejně

poslat naše politiky "do pr..." či s rozkoší strhnout nápis, hlásající, že socialismus je již vybudován.

Ve volném čase si konsolidovaný občan buď přivydělává nebo opravuje či staví chatu, modernizuje si domácnost nebo opravuje automobil. Jeho morální profil spíše připomíná tolik kritizovaného člověka západní konsumní společnosti, než občana, 25 let žijícího v socialismu. Je v tom však přece jen rozdíl. Konsolidovaný občan má na rozdíl od konsumního člověka západní společnosti velmi unisonní, nerozmanitou stupnici potřeb a hodnot, které si klade jako spotřebitel. Ve svém konsumu se orientuje výhradně na úzké soukromí, uzavírá se do hradičky svého bytu, chaty či autíčka, za tímto prahem pro něj přestává existovat vnější svět politiky. Dokonce i noviny — pokud je vůbec čte — čte výhradně jen v pracovní době a televizi doma poslouchá jen proto, aby mohl nahlas komentovat denní komentáře.

Československý Herbert Marcuse by to asi charakterisoval jako Konsolidovanou Domácí Konsumní Společnost. Rozdíl by byl ale v tom, že zde by dnes asi nikdo — a zvláště ne mladí lidé — nedělal proti tomu demonstrace a nenesl nápisy "Not KDKS".

* * *

Na rozdíl od západního, skutečně konsumního člověka, nebere konsolidovaný občan Československa toto vše za jediný cíl, ale pouze za prostředek svého přežití, za způsob náplně jakéhosi MEZICASU, o němž doufá, že jednou skončí. Protože ale dobře ví, že to bude ještě dlouho a dlouho trvat, často pracně hledá modus vivendi, kterým by upokojil své svědomí i zajistil si dobrý životní standard. S Černyševským i Leninem si klade otázku "Co dělat" a má-li náhodou děti v pubertě, které by mohly prohlédnout jeho neprincipiálnost a jednou ho odsoudit, je skutečně v zapeklité situaci. Vědomí dočasnosti jí zhoršuje, ale současně jí činí i snesitelnou.

Přestože náš konsolidovaný občan nevěří již v žádné ideály, ani v proklamace strany a vlády, věří — a hluboce věří — v DOČASNOST. Ví, věří a počítá s tím, že tato dočasnost bude dlouhá, ale současně i věří, že skončí, neboť dnešní stav mu připadá tak absurdní, že si jej jako skutečně trvalý a jediný možný ani nemůže představit. Neví a většinou ani nepřemýšlí o tom, jaká bude další perspektiva, ba nemá a nezná ani alternativu, ale přesto je již plných pět let stále a hluboce přesvědčen, "že takhle to již dál jít nemůže" a "že se to musí změnit". A je zajímavé, že tímto pocitem ukrutně trpí i druhá strana — dnešní vládnoucí skupina, aparátníci, malí i větší ředitelé, ba i policajti a fizlové. Ti všichni mají hluboký pocit PROVISORIA, dočasnosti a přechodnosti a tento pocit každého z nich jinak spouští a omezuje. Zato angažující se opozici dodává odvahu k činu, politickým vězňům vitalitu

a konsolidovanému občanu naději a smysl jeho amatérskému kutilství a orientaci na soukromí. Nad aparátником či angažujícím se šéfem však visí VĚDOMÍ DOČASNOSTI zas jako Damoklov meč a nutí ho být mir-

nější a kontrolovat své impulsy a akce. A nebyt této víry v dočasnost, žilo by se nám všem mnohem, mnohem luže.

Praha, říjen 1973

K DOMÁCÍ SITUACI

Husákovu vedení se nedá upřít značná aktivita: svolávají se pléna ÚV k projednání ekonomiky, pak ideologie, teď nedávno výchovy mládeže a školství a už se zase chystá plénům k ekonomice. Straničké organizace tak mají stále o čem diskutovat, přijímat k čemu usnesení, posílat hlášení, kontrolovat plnění usnesení a než to všechno stihnou, už je zde další plénium s novými usneseními a referáty.

Vzniká tak dojem jako by strana vše řídila a vedení jako by předkládalo své návrhy k projednání. Kdo však mohl být přítomen na zasedáních ÚV nebo aspoň sledovat diskusní příspěvky z Rudého práva, ten bez velkých potíží pozná, že diskuse na ÚV je formální a podobá se spíše sérii "monologu hluchých" či podávání zpráv, že skutečnou moc má víc než kdy jindy straničké aparát a že v rezolucích se mluví stále o stejných věcech jako před 10 lety. Kdo pak zná skutečný život, tak ví, že všechno ten propagandistický šum jde zcela mimo denní realitu někam do neurčita.

POTÍŽE S PLÁNOVÁNÍM

Všechny pléna ÚV, věnovaná ekonomice monotónně konstatují, že sice jsou "dílčí nedostatky", ale jinak to děláme moc dobře, plníme a překračujeme plán, zvyšujeme výrobu, úspěšně se integrujeme do systému země RVHP atd. atd. Ve skutečnosti to ale vypadá hodně jinak. Pětiletka je ohrožena, nedá-li se dokonce říci, že zkrachovala. Tak se o tom vyjadřují i mnozí vedoucí hospodářští pracovníci, ovšem ne na tribuně ÚV a zatím ne moc nahlas.

V mnoha sektorech se však všeobecně ví, že celá odvětví vyrábějí na sklad. Vedoucí pracovníci těchto podniků vyčítají zástupcům centra, že výrobní plány se stále předělávají a nepředvídají skutečný vývoj odbytu. Pracovníci centra zase poukazují na to, že nemohou dobře plánovat, protože se stále mění dohody v rámci RVHP a zejména Sovětský svaz často neodbírá to zboží, které si objednal a k jehož odběru se zavázal a místo toho nakupuje tytéž výrobky v Západním Německu a jiných kapitalistických státech. Tak vzniká

platební neschopnost podniku, kterému zase banka nesmí dát úvěr, když mají nadnormativní zásoby, kterých se ovšem nemohou zbavit. Situace se řeší nouzově a pro nás nevýhodně přesunem některých odvětví, jež měla zůstat u nás do jiných zemí, na př. Polska a Maďarska.

Vedoucí pracovníci našich podniků se často velmi vehementně brání různým změnám plánu výroby, které vznikají v důsledku uvedených okolností. Je to pochopitelné, protože každá taková změna znamená aspoň na začátku snížení výroby a tím i prémie. A když jde o peníze, dovedou vedoucí hospodářští pracovníci klást odpor i politickému tlaku z nejvyšších instancí. Protože si s tím ministerstva a plánovací orgány neví rady, musí nyní straničké vedení uvažovat o zavedení nového systému platů vedoucích pracovníků v závodech: mají být zavedeny pevné platy, do nichž mají být zahrnuty i průměrné prémie. Vedení si od toho slíbilo, že takovým způsobem budou podniky ochotnější přijímat z centra dodatečné úpravy plánu. Začínají konečně chápat, že všechny výzvy a rezoluce jsou zcela neúčinné, zvláště když lidé nemají vůbec pocit, že jde o jejich věc. Ovšem vedení očekává, že vedoucí pracovníci podniků budou za vyšší pevné platy nejen ochotněji přijímat změny plánu a výroby, ale že budou tyto změny tvrdě prosazovat vůči dělníkům. Těm se vyšší platy neslibují, ale žádá se od nich větší výkon, racionalizace, pásová výroba - prostě větší dřina.

CO S VYLOUČENÝMI?

Spor, který vzniknul na ideologickém plénu v říjnu 1972 (Listy č. 1/73) o tom, jaký postoj zaujmout k pul milionu vyškrtnutých a vyloučených členů KSČ v záklidě dále pokračuje. Po překvapivém odhalení Aloise Indry, že prověrek "bylo na mnoha místech zneužito k vyřizování osobních účtů" a po nerudné reakci Gustava Husáka, jemuž se velmi nelíbilo, že mu chce Indra sebrat úlohu "arbitra", který jedině je povolán k napravování chyb druhých, došlo k dalšímu zdánlivému obrátu: při projednávání zprávy Komise straničké kontroly na předsednictvu ÚV KSČ o pro-